

В. В. Демецька

(м.Сімферополь)

ЛІНГВОПРАГМАТИКА САКРАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Релігія є однією з форм суспільної свідомості, яка відображає дійсність в образах і міфах і стверджує віру в їхню реальність [10,с.89]. Для нас важливо, що релігія є системою символів, спрямованих на створення сильних довготривалих настроїв та мотивацій. Це досягається шляхом формулювання концепцій загального порядку існування та оточення цих концепцій такою аурую “справжності”, що ці настрої та мотивації вбачаються єдино реальними [9,с.240].

Проповідь можна розглянути як тип агітаційної або пропагандистської комунікації, де не розбігається мета проповідника та слухачів, тобто проповідник може наближати слухачів до мети, потрібної насамперед йому, а відтак – і слухачам. Відповідно ми говоримо про необхідність когнітивного та комунікативного підходів до вивчення таких типів тексту, які імпліцитно або експліцитно створені для впливу не на одну (одичну) людину, а на групу (спільноту) людей. Саме тому сучасних філологів, культурологів та соціологів цікавлять конфесійні тексти (насамперед, проповідь), а саме їх апелятивні можливості, комунікативна прагматичність, яка притаманна цим типам тексту [2;5;6;7;9;12].

Головним фактором аргументації при цьому є модель світогляду аудиторії, тобто, ідентифікація, що для неї є позитивом, і що є негативом. Знання інтелектуального потенціалу аудиторії допомагає комунікатору (проповіднику) досягти потрібної йому мети. Аудиторія завжди була

визначальним структурним елементом різнорівневих типів комунікації: психологічних, інформативних, конфесійних [8;11] тощо. Успішний комунікатор (у нашому випадку проповідник) здійснює комунікацію задалегідь перевіреним шляхом, демонструючи знання метакомунікативного плану професійного рівня [5,с.262].

Наративний компонент проповіді має оповідну структуру, якою передбачено використання “живих” текстів, призначених для виголошення перед аудиторією. Подібні прийоми, безсумнівно, впливають на аудиторію і доводять прагматичність проповіді як жанру [2,с.284;3;4].

Дана стаття досліджує лінгвістичні особливості проповіді як прагматичного типу тексту у крос-культурному аспекті. З лінгвістичної точки зору нас, насамперед, цікавить лексичний контекст, або виявлення приналежності лексем до сакральної, профанної, маркованої лексики. При цьому сакральна лексика (дефініція чітко визначена у релігієзнавчому словнику) є основною опозицією до профанної лексики. Всі випадки використання профанної лексики в сакральних контекстах маємо підстави віднести до маркованої лексики. Матеріалом для крос-культурного зіставлення було обрано 25 сучасних текстів “атлантичних” (євангелістських) (США) проповідей у журнальному варіанті (журнали “The Word of Faith”, “Coventry”) та 25 сучасних текстів східнослов’янських (православних) (Україна) проповідей, взятих зі збірників проповідей ХХ століття.

Найчастотнішою в аналізованих текстах є сакральна та маркована лексика з позитивною конотацією. Найменш частотною є лексика з негативною конотацією в східнослов’янських (православних) проповідях. Максимальний відсоток частотності мають такі загальноприйнятні для православної проповіді поняття як *Христос, Євангеліє, Молитва, Божественний, Крест, Апостоли, Благодать, Любов, Сомнение,*

Спасение, Великий Пост, Душа, Царство Небесное, Пороки, Воскресение, Вечная жизнь, Вера, Рай, Грешник, Заповеди Господа, Дева Мария, Страх, Истина, Рождество, Мучение, Милость Божия, Смерть на Кресте, Проповедование, Добро, Божья Сила, Чудесный, Святое, Праведность, Судия, Храм, Распятие, Обман, Зло, Убийство, Огненные языки (мечи), Сердце, Свет Христа, Прощение. Найменш частотними є лексичні одиниці певного конотаційного поля: *Нечистое Сердце, Земные Блага, Ложь, Жестокий Мир, Возмущение, Совесть, Власть, Вор, Чистота и Правда, Тьма, Слабый, Уверенный, Обновленный, Иллюзии, Тайная Вечеря, Беспомощность, Сожжение животных, Мужество, Язычество, Голод, Земля, Дьявол, Запретное Древо, Ангел, Опасность, Ненависть, Печальный, Мудрость, Красота, Ад, Адам и Ева, Маловерный.* З даного переліку ми бачимо, що найчастіше вживається у православних проповідях саме лексика з позитивною конотацією, найменш уживаною є лексика з негативною конотацією.

Слово *Храм* є узагальненим терміном для сакральних споруд. В християнстві Храм має релевантні синонімічні назви *собор* і *костюл*. Значення Храму є полісемантичним, Храм вважається не тільки архітектурною спорудою, а, насамперед, місцем, де людина спілкується з Богом. Тому наведена лексема і належить до сакральної лексики. Хрест у православних проповідях є священним символом. Він символізує хресні муки і хресну смерть Христа. Слово *Хрест* може бути тісно пов'язане зі словом *Чудо*, оскільки Хресту, як, до речі, й іконам, приписується чудодійна сила. Лексема *Апостол* також належить до сакральної лексики: загальновідомою можна вважати інтерпретацію апостолів як мандрованих проповідників у ранньому християнстві. Слово *Душа* ми також віднесли до сакральної лексики, бо навіть релігійний словник віру в душу пов'язує з уявленням про безтілесність, духовність, протиставлені фізично реальній тілесності та формам її трансформації (метаморфоз). Наведений

перелік сакральної лексики свідчить про її спрямованість на спасіння душі людської та любов до Бога.

Розглянемо лексику, яка є профанною в опозиції до сакральної з позитивною конотацією і не вживається в сакральному контексті. Серед профанної лексики подибуємо такі лексеми: *Земные Блага, Чистота и Правда, Совесть, сильные, огненные языки, тварь, Жизнь и Свобода, Исцеление, Могила, Земля, Суббота, Любовь человеческая, Служба, ум и сердце, прихожане, Подвиг, Мир*. Маркована лексика представлена профанною лексикою в сакральному контексті: *благодатный огонь, стенания души, слезы раскаяния, пролитие крови за Христа, слушание слова Божьего, Древо Запретное, плач по Христу, земля, обогранный кровью Христа, Небесный свет, Богатство небесное, разрыв завесы в Храме, страдание, духовное ухо, сердце и душа*.

Розглянемо максимально вживану лексику з негативною конотацією. Насамперед, йдеться про демонологічну семантику: *Дьявол, бесноватый, Убийство, Грех, Змий, Язычество (идолопоклонничество), жестокость, война, ненависть, людские пороки, злые духи, ад, человекоубийца, хаос, Страшный Суд*. Цією семантикою передбачено граничне відхилення від волі Божої, порушення заповідей Божих, розрив зв'язку з Богом, втрату благодатного життя у Христі. Семантичним підґрунтям цієї низки понять стає Гріх. Диявол в християнстві – антипод Бога, уособлення темних сил, саме він відвертає людину від Бога та приводить її душу до Зла.

Зло протистоїть Добру, може сприйматися як не дотримання Добра. Маркованою лексикою з негативною конотацією стають базові поняття: *зло и тьма, вечное осуждение, солнце без лучей, гибель людей, недобрые чувства, боязнь, маловерный, буря опасностей, искушение, мучитель, физические страдания, сожжение, осуждение, вражьи обманы, муки животных, смерть, обман, жестокий мир, смертельная расправа,*

нечистое сердце. Профанна лексика з негативною конотацією представлена такими лексемами: *худое, ложь, негодование, слабые (слепые, немые) люди, иллюзии, беспомощность, голод, страх, горе, нужда, печальный, пустые слова, тюрьма, боязнь, гибель*.

Як свідчить аналіз текстів, максимальна частотність уживаності сакральної лексики пояснюється насамперед метою (піднесення Святого та Божого) і прагматичним спрямуванням (навернення до Віри в Бога, переконання в істинності його існування) православної проповіді. Маркована лексика доповнює зміст сакральної і роз'яснює незрозумілі слухачам моменти в проповіді. Профанна лексика варіативна, позаяк православна проповідь наскрізь сакралізована.

Демонічний аспект проповіді подається у такий спосіб, аби людина змогла відділити (а потім – відділяти) праведне від грішного, тобто, розуміння гріховної природи людської мусить спричинити внутрішню опозицію до гріховного життя. Маркована лексика з негативною конотацією доводить до свідомості аудиторії поняття гріха через засудження вчинків різних персонажів Святого письма, котрі наважувалися порушити заповіді Господні. Вона має дещо вищу частотність використання, ніж демонічна лексика. Профанна лексика з негативною конотацією зустрічається рідко, здебільшого розкриваючи ницість або непевність людини у своїй вірі. Тобто, позитивно конотована сакральна лексика є інваріантним опертям наративної структури східнослов'янської (зокрема, православної) проповіді.

Тепер розглянемо функціонування сакральної, маркованої та профанної лексики (з позитивною та негативною конотацією) в “атлантичних” (євангелістських) проповідях.

Максимально вживаною лексикою в “атлантичних” (євангелістських) проповідях є поняття: *prophet, faith, Jesus, salvation, healing, evil, the Holy Spirit, wisdom of God, business life, prosperous &*

blessed, darkness, Heavens, glory, quit, sincere gratitude, prosperity, blessing, hell, disciples, powerful, God's son, disaster, troubles, spiritual danger, the truth business, praising, divine power, giving up, winning, heavens, a human being, weakness, breathing, death, wrong, the power of Satan, thoughts of evil, serving to God, temptation. Мінімальний відсоток складає наступна лексика: *the Bible, holiness, sin, reigning, perfection, scripture, love, good, revelation, truth, temple, soul, merciful, alive, obedient, deed, earth, resurrection, the love to God, his visitation, doubt, the courage, hope, to honor, faithful, violence, peacefully, abomination, heart, saved, golden, praise, church, creation, incarnation.*

Варто акцентувати, що номінативна домінанта *Jesus* в “атлантичних” (євангелістських) проповідях використовується лише для позначення сина Божого. При цьому головними складниками, що надають проповіді сакрального змісту, є *salvation* та *healing* (спасення та исцелення) (вони найбільш уживані), а такі сакральні лексеми як *Біблія, Ісус, Душа, Святой Дух* натомість стають варіативними. Слово *Добро* майже зовсім не використовується. Для “атлантичних” (євангелістських) проповідей воно означає щастя, тобто благополуччя, багатство, перевагу. Любов до Бога дорівнює назві самого Бога любові, тобто *Amour, Eros, Cupid*. В даному випадку не йдеться про Любов та Віру в Христа. Нерідко ми зустрічаємо слово “*blessed*” (благословенний), але, як це не дивно з точки зору слов’янського сакрального дискурсу, найчастіше воно відноситься до маркованої лексики (*blessed business*).

Список маркованої лексики перебільшує сакральну. Це означає, що профанна лексика, така як *business, prosperity, courage, ready, wind, giving up, sufficient, power, golden, gratitude* дуже часто використовується в сакральному контексті. Тобто, маркована лексика в “атлантичних” (євангелістських) проповідях має бути профанною, але поряд завжди знаходиться сакральне слово. Найбільш уживаним словосполученням в

“атлантичних” (євангелістських) проповідях є *the truth business, prosperous and blessed, blessed business*. Слово *бізнес* поряд із сакральним словом *благословенний* – це є нонсенс для православної свідомості. Для “атлантичних” (євангелістських) проповідей це загальноприйнятне словосполучення, але самим жанром проповіді не передбачено апеляції до політики, бізнесу чи філософії. З цього виходить, що головна мета “атлантичної” (євангелістської) проповіді підпорядкована прагненню людини до щастя (=багатства) через опосередкування віри в Бога.

Домінування профанної лексики доводить більш “матеріальну”, прагматичну, ніж духовну спрямованість “атлантичних” (євангелістських) проповідей. Такі слова як *exaggeration* та *desire* не можуть умотивувати духовний настрій аудиторії, а створюють лише матеріальний стимул. Найбільш важливе слово для проповіді *faith (віра)* в “атлантичних” (євангелістських) проповідях пояснюється лише вірою в лояльність Бога, запоруку свого життя Богові задля його милості та вельми специфічної (насамперед, матеріальної) допомоги.

Далі слід розглянути демонічну лексику, яку складає наступна група слів: *evil, hell the power of Satan, sin, death, pains, enemy, disease, hostility, denying God, violence, abomination, evil ways (the thoughts of Satan), disaster, deceitful spirits, antichrist*. Ця лексика повністю протистоїть сакральній в “атлантичній” (євангелістській) проповіді та означає відхилення від сакрального змісту, конститутивного для проповідей.

Маркованою лексикою з негативною конотацією можна визначити таку: *cult leaders, spiritual danger, injustice, fearful, threatening, darkness, shoot, desperate, failure, doubt in God, Sick people, human weakness, suffocation, wounded, giving up, spiritual hunger, temptation, tragic circumstances*. Бачимо, що дана лексика спрямована на впевненість аудиторії в своїх силах, на те, щоби люди не зупинялись на шляху до багатства та злагоди. Інваріантними словами є *giving up, failure, sick*

people.

Розглянемо профанну лексику з негативною конотацією: *troubles, frightened, sluggard, wrong, unthinkable, the dust, frustration, profit, dry – ground, sorrow, sleepless, missing.* У профанній лексиці з негативною конотацією домінує слово *trouble*. Тобто, віра в Бога має прикладний сенс і допомагає людині вирішити всі її проблеми (=матеріальні треби).

Проведемо крос-культурний аналіз східнослов'янських (православних) та “атлантичних” (євангелістських) проповідей.

Аналіз “атлантичних” (євангелістських) та східнослов'янських (православних) проповідей продемонстрував, що майже всі слова, які належать до сакрального контексту в східнослов'янських (православних) проповідях, є маркованими в “атлантичних” (євангелістських). В східнослов'янських (православних) проповідях ми зустрічаємо сакральну лексику: *Дева Марія, Жизнь Вечная, Вера, Святая Истина, Благодать, Чудо, смерть на Кресте*, яка не має сакрального статусу для “атлантичних” (євангелістських). Для “атлантичних” (євангелістських) проповідей сакральними є слова *blessed, the Holy spirit, glory, leaving, salvation, prophet*, які не сакралізовані такою мірою, як аналоги у східнослов'янських (православних) проповідях.

У східнослов'янських (православних) проповідях вплив на свідомість аудиторії детермінує саме сакральна лексика, метою якої є Життя Вічне, Спасіння Душі та Любов до Бога. В “атлантичних” (євангелістських) проповідях вплив на свідомість аудиторії здійснюється через марковану лексику: *blessed business, the truth business*. Така лексика спрямована на формування віри в Бога задля матеріального щастя, процвітання в бізнесі. Але слід пам'ятати, що текст проповідей має ґрунтуватися на Біблії, Святому Письмі радше, ніж на закликах до матеріального добробуту. Тому “атлантична” (євангелістська) проповідь відхиляється від конфесійних засад Православ'я.

Спасіння, *исцеление* душі в “атлантичних” (євангелістських) проповідях (*healing*) несе в собі ознаки язичницьких ритуально-магічних дій, тобто, демонструє відхилення від канонічних жанрових норм проповіді. Деканонізація “атлантичної” (євангелістської) проповіді, де *healing* – є засобом створення обрядів, викликана традиціями та культурою США.

За своїми історичними особливостями розвитку США – молода країна, яка не мала часу та нагоди для розбудови храмів та церков (*the Temple of love*), які стають сакральним (відтак – єдино принадним) місцем для східнослов’янських (православних) проповідників. Для “атлантичного” (євангелістського) проповідування найважливішою є сама людина у ролі проповідника. Головною метою “атлантичного” (євангелістського) проповідника є вирішення людських проблем (*troubles*) через опосередковане втручання Бога. Якщо волаєш мати гроші, владу, щастя, молись до Бога – і Він допоможе збагатитися (*in God’s hand we have Power*).

Метою східнослов’янських (православних) проповідей, навпаки, є дотримання всіх заповідей Господніх, відмова від грошей, матеріального добробуту як умови повноцінного духовного життя, піететне ставлення до релігійних свят. Жодного разу ми не зустріли лексем, які уособлювали би матеріальні цінності. Слово (*soul*) *Душа* ми зустрічаємо дуже рідко в “атлантичних” (євангелістських) проповідях і завжди – у східнослов’янських (православних). *Salvation* (*спасение*) теж функціонує по-різному: в першому випадку це *heart or business salvation*, в другому: *спасение Души от грехов своих*. В “атлантичних” (євангелістських) проповідях не існує таких слів, як *Икона* або *Крест*, євангелісти вірять в *heavens* (*небеса*), не визнають *Иконы*.

Таке слово як *Віра*, що є корінням релігії православної, в “атлантичних” (євангелістських) проповідях ми зустрічаємо рідко та

тільки в словосполученні *believe in prosperity* (*віра в добробут*). Якщо в східнослов'янських (православних) проповідях йдеться лише про віру в Бога і навіть саме слово *Vira* несе сильну позитивну конотацію, то в “атлантичних” (євангелістських) проповідях слово *Vira* у вищеназваному словосполученні втрачає свою цінність та виступає як маркована лексика. Слово *Добро*, наприклад, сакральне для східнослов'янських (православних) проповідей, виконує профанну функцію в “атлантичних” (євангелістських). У східнослов'янських (православних) проповідях *Добро* стає точкою опертя, *зло* поцінуються як антипод *Добра*. В “атлантичних” (євангелістських) проповідях *Добро* є тим, що сприяє успіху, благополуччю та багатству.

До демонічної лексики в обох традиціях належать загальноприйняті слова *Дьявол, ад, грех*.

Але слід зауважити, що слово *Грех* в “атлантичних” (євангелістських) проповідях дуже часто замінюється словосполученням *Denying God* (*зречення від Бога*). Тобто, для східнослов'янських (православних) проповідей гріховним вважається будь-яке відхилення від заповідей. Складається враження, що для “атлантичних” (євангелістських) проповідей це має бути лише зречення від Бога. Простежимо розбіжність функціонування маркованої лексики з позитивною конотацією: домінантними в східнослов'янських (православних) проповідях є *благодатный огонь, плач по Христу, стенания души, небесный свет*; в “атлантичних” (євангелістських): *winning, never giving up, praying for profit, the truth business*. З аналізу цієї лексики ми бачимо, що східнослов'янська (православна) проповідь спрямована на Христа, його смерть, життя во Христі; “атлантична” (євангелістська) – перемога людини над своїми негараздами, моління задля користі. Тобто, наведені лексично відповідні групи маркованої лексики настільки протилежні, що можна впевнено констатувати: “атлантична” (євангелістська) та

східнослов'янська (православна) проповіді мають розбіжності щодо мети та функцій проповідування.

Маркована лексика з негативною конотацією також чітко відрізняється в обох видах проповідування. “Атлантична” (євангелістська) проповідь акцентує на словах: *tragic circumstances, failure, desperate in prosperity*, східнослов'янська (православна) проповідь: *осуждение, солнце без лучей, искушение. Искушение* в “атлантичних” (євангелістських) проповідях також має відношення до маркованої лексики з негативною конотацією, не впливаючи на формування свідомості людства, в проповідях вона представлена майже тотожними за сенсом словами, але в “атлантичних” (євангелістських) проповідях вона більш обмежена: *troubles, doubt, frightened, wrong*. У східнослов'янських (православних) проповідях домінує така лексика з негативною конотацією: *негодование, беспомощность, слабые (слепые) люди*. І знов-таки, лексика східнослов'янських (православних) проповідей змістовно глибша, сакралізована та обернена насамперед до Бога, а не до матеріальних потреб людини, як в “атлантичних” (євангелістських).

Східнослов'янська (православна) проповідь, при вповні церковному характері, традиційно спрямована лише до Бога, актуалізує віру в Нього, Спасіння Душі, вона формувалась упродовж століть, “переросла” заміфологізованість та язичницьку обрядовість. “Атлантична” (євангелістська) проповідь не має давнього релігійного підґрунтя у формуванні свідомості і традиції. Різниця полягає в тому, що “атлантичні” (євангелістські) проповіді доносить пастві “звичайна” людина, яка вільно інтерпретує слово Боже. Православний проповідник є посередником між Богом та “звичайними” людьми і ґрунтує свою промову на Святому Письмі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Функциональные типы языковой метафоры // Изв. АН СССР. Серия литературы и языка. – 1978. – Т. 37. - № 3. – С. 333-343.
2. Арутюнов С., Жуковская Н. Святые реликвии: миф и действительность. – М.: Политиздат, 1991. – 140с.
3. Барт Р. Риторика образа // Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М., 1989. – 187 с.
4. Ван Дейк Т. Вопросы прагматики текста.//Новое в зарубежной лингвистике.
Лингвистика текста.-М.: Прогресс, 1978.-С.259 – 336.
5. Гірц К. Дух і літера. – Київ: Сталкер, 2001. – 546 с.
6. Драч В. Міфологія та релігія. – Р-н-Д.: Гелла, 1996. – 240 с.
7. Калинин Ю. Культурологія. – Київ: Вища школа, 1994. – 310 с.
8. Каменская О. Текст и коммуникация. – М.: Высшая школа, 1990. – 149 с.
9. Леонтьев А. Образ мира // Леонтьев А. Избранные психологические произведения. Т.2. – М, 1983. – С. 253.
10. Лобок А. Антропология мифа. – Л.: Наука, 1997. – С. 89.
11. Пракан В. Типология языков и проблема методологического прогнозирования. – М.: Высшая школа, 1989. – 213 с.
12. Топоров В. О космологических источниках раннеисторических описаний // Труды по знаковым системам. Т. 6. Тарту, 1973. – С.116.

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению некоторых лингвопрагматических проблем, связанных с коммуникативными и когнитивными механизмами построения сакрального дискурса. Материалом исследования послужили тексты православной проповеди восточнославянской традиции и тексты

евангелистских проповедей в традиции США, названные в статье «атлантическими». Анализ функционирования сакральной, маркированной и профанной лексики в кросс культурном аспекте позволили наметить основные когнитивные конструкты, характеризующие сакральный контекст модели мироощущения обеих аудиторий.

Анотація

Статтю присвячено розгляду окремих лінгво-прагматичних проблем, пов'язаних з комунікативними і когнітивними механізмами формування сакрального дискурсу. Матеріалом дослідження обрано тексти православної проповіді східнослов'янської традиції й тексти євангелістських проповідей у традиції США, названі у статті «атлантичними». Аналіз функціонування сакральної, маркованої та профанної лексики у кросс-культурному аспекті дозволив окреслити основні когнітивні конструкти, що характеризують сакральний контекст світосприйняття обох типів аудиторій.

Resume

The article concerns definite linguistic and pragmatic problems, connected with some communicative and cognitive structures of the sacred discourse. The analysis has been undertaken on the basis of the east-slav texts and the texts of "atlantic" tradition. The functional characteristics of sacred, marked and neutral lexics in cross-cultural aspect allow us to outline the main cognitive structures (frames) in the comprehensive model of sacred world in both societies.